

CONCEPTS OF MAN, SCIENCE AND TECHNOLOGY - AS AN OBJECT OF PHILOSOPHICAL RESEARCH

Haytboev Boburjon Khamzaevich

The Republican Center for Spirituality and Enlightenment

+998 99 913 23 24

Zhurakulov Jamol Komilovich

Teacher of the Department of Social Sciences,

Pedagogy and Psychology of the Tashkent Institute of Pediatrics Medicine

jurakulovjamol904@gmail.com

+998935916392

Annotation: For a person who is engaged in scientific activities today, the more important is the convergence of science and technology, the more relevant is its application in the field of scientific management.

Keywords: Protector, spirit and body, current techniques, science.

ИНСОН, ФАН ВА ТЕХНИКА ТУШУНЧАЛАРИ – ФАЛСАФИЙ ТАДҚИҚОД ОБЪЕКТИ СИФАТИДА

Хайтбоев Бобуржон Хамзаевич

Республика маънавийат ва маърифат маркази ходими

+998 99 913 23 24

Журакулов Жамол Комилович

Тошкент педиатрия тиббиёт институтининг Ижтимоий фанлар, педагогика ва психалогия кафедраси

ўқитувчиси журакуловжамол904@gmail.com +998935916392

Аннотация: Бугунги кунда илмий фаолият билан шуғулланувчи инсон учун фан ва техника конвергенцияси қанчалик муҳим бўлса, уни илмий бошқарув соҳасида татбиқ этиш ҳам шу қадар долзарб ҳисобланади.

Аннотация: Для человека, который сегодня занимается научной деятельностью, чем важнее сближение науки и техники, тем актуальнее ее применение в области научного менеджмента.

Калит сўзлар: Протагор, рух ва жисм, хозирги замон техникаси, фан.

Ключевые слова: Защитник, дух и тело, современные методы, наука.

Инсонни ўзининг ўрганиш предмети бўлишига биология, физиология, археология, социология, психология, лингвистика, тиббиёт, педагогика ва бошқа фанлар даъво қиладилар. Бирок, табиат масалаларига санъат, илоҳиёт, сунъий интеллект назарияси, иқтисод, сиёсат ва инсонлар ҳаётини бошқача гавдалантирадиган қолган соҳаларнинг қизиқишини ҳам кам деб бўлмайди.

Улар билан таққослаганда фалсафа инсон муаммосини унинг борлиғи, ҳаёти, тарихи, маданияти, жамият, шахснинг энг кенг маънолари асосида ўрганишга интилади.

Борлик, билиш ва мулоқотнинг кўплаб сирлари инсонда илдиз отгандир. Инсон доимо ўзининг табиат дунёсига, бошқа одамлар дунёсига, ўз тарихи ва маданиятига муносабатини, ўзининг ўзига муносабатини билишга интилади, ўз ҳаётининг идеаллари, қадриятлари ва нормаларини аниқлаб олишни истади. Ҳар бир тарихий даврда маданият инсон табиати ҳақидаги масалани ўзича қўйган ва ўзича ҳал қилган. Инсон – бу шундай жонли мавжудотки, унда (бошқа жонли мавжудотларга қараганда) борлиқнинг онтологик даражаси бошқача намоён бўлади. Инсон ҳаётининг табиий,

October, 30th 2021

табиатли хоссалари эволюцион – генетик тарихнинг ўзоқ давомли жараёнида шаклланди. Фақат цивилизация инсон борлигининг маъноси ва мақсадларини излашга мумкинлик берди. Тарихнинг ҳар қандай даврида, ҳар қандай маданиятда ва жамиятда, эртами – кечми инсон ўзининг мавжудлиги ва вазифасини бевосита ёки билвосита аниқлашга ҳаракат қилади. «Ё ҳаёт, ё ўлим», - («быть или не быть») – мана инсон мавжудлигининг чегараларини белгиловчи чегараси. Инсон ўз борлигининг чегараларини билгиси ва унда чеккаларга ҳам назар солгиси келади. У ўзининг борлигини борлиқ бўлмаслик нуқтаи – назаридан қараши мумкин. Ҳар биримиз ҳам ўз борлиғимиз шароитлари ва ўз ҳаётини истикболимизни ўйлаймиз. Инсоннинг ҳар кунги интилишлари, безовталиги кўп даражада унинг кечаги ёки бугунги куни билан эмас, эртанги куни билан боғланган.

Ҳар ҳолда инсонларнинг ҳаётини тажрибаларини фақат ўзларининг борлиқларини аниқлаб олишга ёрдам берадиган манба ва усул бўлибгина қолмасдан, фалсафа тараққиётнинг бизнинг кунларимизгача инсон ҳақидаги таълимотининг асосий муаммоларидан бири бўлиб келади. Инсон ҳақидаги энг қадимги юнон фалсафий таълимотларининг манбаи бўлиб, инсоннинг коинот архетипи эканлиги ҳақидаги мифологик ғояси хизмат қилган эди. Унинг маъноси макрокосмос (катта дунё) ва микрокосмос (кичик дунё)нинг параллелиги ҳақидаги, яъни Коинот (Космос) ва инсоннинг параллелиги ҳақидаги космологик мифдан келтириб чиқарилган эди. Бу ривоятга кўра, инсоннинг коинотий архетипи жисмидан Ернинг пайдо бўлиши келиб чиқар эди. Унинг суякларидан – тошлар, қонидан – дарёлар, сочларидан – дарахтлар, нафас олишидан – шамол пайдо бўлади ва ш.ў¹.

Қадимги хинд, ҳитой ва илк юнон фалсафасида инсоннинг табиати ҳақидаги сюжетлар рационал жиҳатлар ола бошлади. Инсон Коинотнинг жон хоссаларига эга бўлган симболи деб қарала бошлади. Демокрит инсонни макрокосмоснинг унинг жон хоссаларини ўзида камроқ мукаммаликда акс эттирган аналогича микрокосмос деб фараз қилган эди. Макро ва микрокосмос орасидаги антик аналогия турлича аргументация қилинар эди. Агар одам макрокосмосга ўхшатиlsa, у ҳолда инсон ҳақидаги тушунча натуралистик, табиий белгиларга эга бўлар эди. (Демокрит варианты). Агар мулоҳазалар микрокосмосдан макрокосмосга йўналтирилса, у ҳолда космик жон ёки руҳ борлиги худди инсондаги қобилият сингари тушунтирилар эди. (Масалан, Анаксагор ёки Платон) шундай ўйлар эдилар².

Протагор «инсон ҳамма нарса учун меъёрдир» деб тасдиқлар экан, инсонларнинг биргаликдаги яшашларига космик қонунлар эмас, инсон табиати қонунлари асос қилиб олинади, деб уқтирган эди. Бунда оламни билиш ўз – ўзини билишга айланар эди. «Ўз – ўзингни бил!» деганда шу нарса кўзда тутилган эди. Кейинги юнон фалсафаси (масалан, Платон ёки Порфирий) космос тўғрисидаги тасаввурнинг жон (руҳ) тушунчаси билан, руҳни эса ақл тушунчаси билан қориштириб юборди. Шунинг айтиб ўтиш керакки, инсоннинг Коинотнинг аналогича бўлган микрокосмос эканлиги ҳақидаги гипотеза вақти – вақти билан ўрта аср фалсафасида (диний – фалсафий, ёки шунингдек, мистик таълимотларда) ва Янги давр фалсафасида (масалан, Лейбницнинг «монода космик универсумнинг инъикосидир», - деган монадологиясида) учраб турди.

Инсон ҳақидаги таълимотда бошидан охиригача мавжуд бўлган мавзулардан бири руҳ ва жисм (жон ва тана)нинг муносабати масаласидир. Инсон руҳи ва жисми турли асосларининг комбинацияси инсон табиатини белгилайди. Пифогорга хос анъана руҳни демоник асосга эга, у ўлмайди ва жониворлар ҳамда ўсимликлар таналари бўйлаб сайр этиб юради, деб тасдиқлайди. Жисм руҳнинг гўркови ҳисобланади. Бироқ, пифагорчи Филолайнинг қилган фаразига кўра, инсоннинг тақводорлик ҳаётининг мақсади ифлосликлардан тозалаш» катарсис бўлгани учун одамларда ўз айбларини ювиб, ўз руҳларини космик асл ватанига қайтариш имкони бор. Гераклит ва Анаксименда руҳнинг аҳамияти худди ҳаёт, ҳаво, нафас олиш аҳамиятини касб этиб, дунёвий руҳ тушунчаси билан мос келади. Платоннинг фикрига кўра, руҳнинг ўлмаслиги ва бошиданок жисмий эмаслиги (танасининг йўқлиги) уни ҳис – туйғудан юқори бўлган оламга, ғоялар оламига яқинлаштиради ва бу билан, уларни эслаш, хотирлаш орқали билиш имконини яратади. Платон руҳни, пастдаги жисмга асира бўлган руҳни юксалтиради, унга нисбатан баландларга кўтаради. Руҳ (жон) фақат инсон ўлганидагина жисм

¹ Джиган О.В. Философские аспекты конвергенции наук и технологий : диссертация ... кандидата философских наук. - Москва, 2017. - 187 с.

² Гайденко П.П. История греческой философии в ее связи с наукой. Изд.стереотип. Книжный дом ЛИБРОКОМ 2019. 264с.

October, 30th 2021

зиндонидан кутилади ва унинг чегараларидан ташқарига чиқади. Ўлим танани (жисмни) табиатнинг бир бўлагига айлантиргани сингари, рух ҳам идеал дунёга аралашиб кетади, турли айланишларни, метаморфозаларни бошидан кечириди ва олам бўйлаб чексиз саёҳатларга киришиб кетади. Аристотель жонни (рухни) космологик шарқлашлардан воз кечди ва унинг уч қобилятини санаб ўтди: озикланиш, сезги – туйғули ва ақлий қобилятлари. Озикланиш қобиляти фақат ўсимликларга, озикланиш ва ҳис – туйғу қобиляти – жониворларга, ҳар учала ҳосияти – инсонларга хосдир. Бундан ташқари, Аристотель жисм ва рухнинг ўзаро таъсирига эътибор берди. Улар ўзаро шакл ва материя, акт ва потенция нисбатида бўладилар, шу билан бирга инсоннинг фақат интеллектуал (ақлий) руҳига ўлмаслик, абадийликка эга бўлади³.

Уйғониш даврида инсонга ва шу билан жисм ва рух масаласига янгича ёндошув шакллана бошлади. Фалсафа христианлик догматикасидан воз кечсади ва инсонни ўзининг предметли манфаатлари марказига қўяди. Уйғониш даври мутафаккирлари инсоннинг ўзи ўз борлигининг эркин ўзлаштиришга қодир, деб фараз қилади. Инсон танаси гуноҳкорлигини бартараф этиш Уйғониш маданиятида амалга оширилди. Рух ва жисмни дастлаб рассомлар ва шоирлар тенг ҳуқуқлилиқ даражасига олиб чиқдилар. Уларда рух метафорик жисмийликка эришди, жисм эса тасвирий руҳланиш касб этди. Улар инсоннинг руҳи ва жисмида инсон шахсининг индивидуаллиги, уникаллиги, такрорланмаслиги, алмаштирилиб бўлмаслиги сингари жиҳатларини кўрдилар. Сўнгра рух ва жисм файласуфларнинг столига «кўчди». Бироқ Янги давр классик фалсафаси христиан ақидачилигидан узоқлашаолмай, татқиқотларда рух ва жисм орасидаги масофани сақлашда давом этдилар. Жисмнинг ролини аргументлар асосида муҳокама қилиш ўрнига у тўғрисида гапирмай қўя қолдилар. Тўғри, Б.Спиноза масалан, Библия ақидаларига қарши чиққанларнинг бири бўлди. Унинг жисмга ахлокий тус бериши бу ақидага зид эди. Барча одамларда руҳи ва жисмини мувофиқлаштириш учун, Спинозага кўра, ягона «рух жисм»га тўплаш керак. Р.Декарт фалсафасида рух жисмнинг муносабатини ҳал қилишдаги дуализм узоқ муддат антропологик муаммоларни муҳокамасини белгилаб турди. Декарт икки субстанционал асос – фикрловчи рух ва фазодаги жисм (тана) нинг паритетини тасдиқлади. Ундан фарқли равишда француз маърифатчилари орасидан чиққан «жанговор» атеистлар (П.Голбах, Ф.Вольтер, Ж. Ламетри ва б.) рухнинг жисмга бўлган аҳамиятини пасайтириб, уни рухнинг ишини машинанинг ишига ўхшатиб талқин қилдилар. Бироқ, руҳни механистик вульгарлаштириш ва жисмни машинага тенглаш кўпларнинг ҳушига ёкмади. Жисм, илгариги ҳатто сенсуализм ва рационализмнинг интенсив танқидий зиддиятли бўлган даврда ҳам фалсафий тафаккурнинг чекка масаласи бўлиб қолаверди. Тана, жисм ҳақида гуноҳга таалуқли бўлган салбий атамалар билан гапирар эдилар, ҳолбуки, бегуноҳ рух инсоний кадриятлар орасида юқори ўрни эгаллар эди. масалан, рух ва жисм муносабати тўғрисида гапирганида Г.Лейбниц, гарчи жисм гуноҳ ва ёмонликнинг мажмуи бўлса – да, у ҳам ҳақиқатни билиш учун ишлайди ва рух сирларининг очилишига ёрдам беради, деб гапирган эди. И.Кант ўзининг «Соф ақлни танқид» асарида жисмнинг ресурслари ва қобилятисиз рухнинг маҳсулдор ишлаши мумкин эмаслигини кўрсатади. Тана тузилиши фазо ва вақт шакллари атамаларида идрок қилиш ёки ҳис қилишининг априор қобилятларининг асоси бўлиб хизмат қилади. Бундан ташқарида, танада тасаввурнинг трансцендентал қобиляти илдиз отган деб ўйлашга асос бор. Кантнинг «Амалий ақлни танқид» асарига келсак, унга мувофиқ жисмнинг инстинктив механизмлари ёмонлик механизмларига ўхшатилади ва бу христианликдаги «биринчи тур гуноҳ» ақидаси сифатида рух хоссаларига қарама – қарши қўйилган⁴.

Ҳозирги кунда рух ва жисмнинг анъанавий антиномияси сезиларли даражада тўлдиришлар ва ўзгаришларга дуч келган. Инсоннинг руҳий ва танавий жиҳатларини ўрганувчи фанлар нуқтаи – назаридан улар тўғрисидаги масала алоҳида долзарблик кашф этади. Биринчидан, рух ва тана орасидаги ўтиб бўлмас чегара борлиги ҳақида тезис «вайрон» бўлди. Уларнинг бир – бири билан шартланганлигига шубҳа қолмади. Рух – инсоннинг универсал ва интеграл қобиляти сифатида ўзининг соҳиби – тирик организм, яъни жисм билан алоқадорликда қаралади. Ўз навбатида жисм ҳам юқори даражада дифференциаллашган психик имкониятларга эгадир. Иккинчидан, шу нарса маълум

³ Кошкарян М. Из истории философии. Античная философия Издательство гуманитарной литературы 2009. 240с.

⁴ Гайденок П. П. История новоевропейской философии в ее связи с наукой. Серия: Humanitas Центр гуманитарных инициатив 2012. 456с.

October, 30th 2021

бўлкиди, жисмга нописанд ва богматик қарашни Библиянинг авторитети ҳам ёки рационализмнинг фалсафий идеаллари билан ҳам оқлаб бўлмас экан. Айнан уларнинг айтганлари таъсирида фалсафада ханузгача жисмни файласуф таҳлил қилиши лозим бўлмаган предмет деб ғайри олмий қараш мавжуд бўлиб келмоқда. Ҳар ҳолда Вена тўғараги файласуфларининг умуман метафизикани, хусусан жисм тана метафизикаси, фантастик ёзувлар қаторига киритишларига оид қарашларида ҳам худди жисмга нисбатан Библиядаги сингари қаллобларга қарашдек догматиклик бор деб айтишимиз мумкин. Шу билан бир қаторда руҳ тушунчаси, ҳақида унинг механистик тасаввури сингари ҳар қандай вульгарлаштиришларни ҳам қабул қилиб бўлмайди. Бу охириги гапимизни айтишимиздан мақсад шуки, бундай вульгарлаштиришлар ҳозир ҳам учраб туради. Биз бу ерда ўзининг маънавийсиз ёки жисмлиликсизлиги билан классик фалсафадаги механистик конструкцияларни эслатувчи «сунъий интеллект» моделларини кўзда тутмоқдамиз. Руҳ ва жисмни вульгарлаштиришга оид энг янги компьютер усулларининг ҳавфлилиги шундаки, улар виртуаль реалликнинг самараси ва имкониятларига кўра ниҳоятда ниқобланган бўлиши мумкин.

Фалсафий тафаккур тараққиётдан маълумки фан ва унинг инсонпарвар хусусияти тўғрисида ҳар-хил концепциялар, зиддиятли, баҳс-мунозарали қарашлар илгари сурилган бўлиб, уларнинг ҳар бири ўзига хос мазмун моҳият касб этади. Шу маънода фан ва унинг инсонпарвар хусусияти, ривожланиш босқичидаги мақсад ва вазифаларини илмийлик асосида таҳлил қилиш ҳозирги куннинг долзарб фалсафий муаммоларидан ҳисобланади. Шунингдек гуманизм ғояларини вужудга келиши ҳам ўзига хос аҳамият касб этган бўлиб, унинг ривожланиши ва жамият ҳаётида муносиб ўринни эгаллашини тушунтириб олиш ҳам ҳозирда муҳим ижтимоий заруратга айланиб бормоқда. Шу ўринда таъкидлаш лозимки, фан ҳам гуманизм ғоялари ҳам ўзига хос хусусиятларга эга. Дастлаб фан тўғрисида фикр юритадиган бўлсак фан бу инсоннинг фаолияти орқали дунёни англаш борасидаги билимлар тизимидир. Фан структураси, функцияси ва методологик хусусияти ижтимоий тарихий тараққиёт давомида янада ривожланиб, такомиллашиб келган.

Фан ўзининг динамик хусусияти билан янада мазмундор аҳамият касб этади. Чунки фандаги кўпгина илмий-назарий билимлар ўзгаради ва бу асосида фан тадқиқот объектининг миқдори кенгайиб боради. Фанда динамик хусусиятни мавдужлиги уни таърифлашда ҳам акс этади. Шу маънода фанни ҳар бир олим турлича илмий ёндашувлар асосида таъриф ва тавсиф этади. Масалан рус файласуфи ва социологи Б.Т.Юдин «фан дунё ҳақидаги инсонни объектив билимлар тизими ва фаолият йўналиши демакдир»⁵ деган бўлса, ўзбек файласуфи О.Файзуллаев «фан-дунё ҳақидаги объектив билимлар системаси: ижтимоий онг шаклларида бири»⁶ деб таърифлаган. Умуман олганда фанга берилган таъриф ва тавсифлар мазмунан илмийлик мезонлари, талабларидан четга чиқмаслиги лозим. Шунинг учун кўпчилик олимлар томонидан қабул қилинган таъриф ва тавсифлардан самарали фойдаланиш мақсадга мувофиқ фанни билиш жараёнидаги формуласи ни Д.И.Трядовой куйидаги жадвал орқали кўрсатиб ўтади.

Фаннинг тадқиқот доирасига кўра предмети эса табиий-илмий билимларни тизимлаштириш, инсонийлик, инсон қадр қиммати тўғрисидаги позитив билимлар тизимидан иборат. Шунингдек фан ўзида табиий-илмий маданият ва гуманитар маданиятни акс эттириши билан алоҳида ажралиб туради. Фан ижтимоий-маданий ҳодиса сифатида ўзига хос аксеологик хусусиятга эга. Чунки илм-фан, техника ва технологик тараққиёт илмий билиш тизимида инсонпарвар ғояларни устувор аҳамият касб этишига олиб келмоқда. Шунинг учун ҳам фан тўғрисидаги аксеологик концепцияларни турлари бўлган этикавий, синтетик, прагматик, стагнационистик, прогностик кабиларга ажратиб ўрганилади. Бунда этикавий тур фан соҳасида илмий фаолият олиб бораётган олимнинг ахлоқий кодексдан четга чиқмаслиги ва умуман илмий фаолият соҳасида ахлоқий меъёрларнинг устувор бўлишга қаратилгандир. Фанни тўғрисидаги аксеологик концепцияни синтетик турида эса табиий-илмий ва гуманитар фанларни ўзаро алоқадорлиги ва муносабатларига алоҳида эътибор берилади. Прагматик шунда эса техника тараққиёти, энергетика, экология ва бошқа соҳаларда амалий чора-тадбирларни, ишлаб чиқаришни мутлоқлаштириш назарда тутилади. Стагнационистик турда эса табиий-илмий ва ижтимоий билимларни илмий моҳияти консервация қилиниши эътироф этилади. Прогностик турда

⁵ Российская социологическая энциклопедия. Под общей редакцией академика РАН Т.В.Осипова. – М.: Изд. Группа норма-инфра. -М.: 1998. С. 311.

⁶ Фалсафа қисқача изоҳли луғат – Т.: «Шарқ», 2004. 319 б.

October, 30th 2021

фан тараққиёти, ижтимоий ўзгаришлар, техникани ривожланиши табиий қонунларга мос келиши талаб қилинади.

Фан фалсафий нуқтаи назарга кўра қуйидагича тавсифланади:

1. Фалсафий фанлар (онтология, гносеология, мантиқ, социология, этика, эстетика, фалсафа тарихи).
2. Математик фанлар (математик мантиқ, математика, амалий математика).
3. Ижтимоий фанлар (тарих, археология, этнография, иқтисодий география, иқтисод, ҳуқуқ, санъатшунослик, психология, педагогика, диншунослик ва бошқалар).
4. Табиий ва техника фанлари (механика, астрономия, астрофизика, физика, кимё, одам физиологияси, техник физика, қишлоқ хўжалиги уюшмалари, медицина, тоғ кон саноатида оид фанлар ва бошқалар шулар жумласидандир).

Умуман олганда фан қандай тавсифланмасин инсон ҳаёти учун зарур бўлган гносеологик, технологик, маънавий ва моддий эҳтиёжларни таъминлашдан иборат. Чунки айнан фан инсон организми, атроф муҳит, бепоян олам сирларини ва ривожланиш механизмларини ўрганиб, улардан жамият равнақи учун унумли фойдаланишга шароит яратиб бериши билан ҳам алоҳида ажралиб туради.

Умуман олганда фан инсоният учун қанчалик фойдали имкониятлар ва қулайликларни яратиб берган бўлса, бундай амалий чора-тадбирларни у албатта техника ва технологияларга суянган ҳолда улардан унумли фойдаланган ҳолда амалга оширган. Шу маънода техника ва технологияни ривожлантириш босқичларини тўғри англаб олиш учун инсон ҳаёти ва фаолиятининг барча соҳаларида тутган ўрнини илмийлик асосида тадқиқ қилиш мақсадга мувофиқдир.

Техника ривожланиш босқичларини тарихий аспектда ёритиш билан биргаликда уни фалсафий нуқтаи-назардан таҳлил қилиш ҳам бу мауммони тадқиқ этишда муҳим аҳамият касб этади.

«Техника» тушунчаси, унинг пайдо бўлиши ва ҳозирги даврдаги талқини, техникавий билишнинг табиати, техника ва глобал муаммолар доираси, техникани инсонийлаштириш ва техник қадриятлар хусусида маълумот бериш ва фалсафий фикр-мулоҳазаларни илгари суришдан олдин бу атамани луғавий маъноси ва шаклланиш тарихига назар солишни мақсадга мувофиқ деб топдик.

Техника сўзи юнонча ва латинча *technē* яъни санъат, устамонлик деган маънони билдиради.⁷ Техникага тарихийлик нуқтаи назаридан баҳо берадиган бўлсак у одамзотнинг моддий нарсаларга муайян шакл бериб яшаш учун кураш воситаларини (масалан, тошдан турли асбоб ускуналар) яратиш санъати маъносида, яқин 2 миллион йиллик тарихга, яъни у питекантроп ҳақидаги одамлар фаолиятига бориб тақалади. Ғарбий Европада XVII асрдан бошлаб, машина меҳнати шакллана бошлади ва у XX асрга келиб инсон ҳаёти ва фаолиятининг барча соҳаларини қамраб олди. Бундай шароитда «техника» атамаси ўзининг илгариги тор маъноси доирасидан чиқиб, одамларнинг эҳтиёжлари ва истакларига мувофиқ равишда, муайян нарсаларни мақсадли ўзгартириш, уларга шакл бериш, жисмоний ва ақлий фаолиятнинг иложи борица, кўпинча мослама (машина)лар бажаришига қаратилган ҳамма фаолият йўналишлари маъносини англатадиган бўлиб қолди.

Одамзот меҳнатини енгиллаштириш, турмуш қулайликларига эришиш, табиатнинг стихияли кучлари устидан ҳукмронликни кучайтириш йўлида табиат қонунларини кашф этиш, ҳозирги замон техникаси ва технологияси ривожини ҳамда такомилли учун шарт-шароит яратиб берди. Бу ҳол, аввало табиатшунослик ва техника фанларининг мисли кўрилмаган даражада ривожланишига олиб келди. атомнинг парчаланиши аён бўлгач, зарралар сир-асрори ялпи автоматлаштириш, бошқаришни компьютерлаштириш даври бошланиб, инсоният эндиликда информатика даврига қадам қўймоқда. Натижада индустриаллашган жамиятлар вужудга келиб, одамзот ҳаёти ва фаолиятининг техника иштирок этмаётган биронта жабҳаси қолмаяпти.

Техника тараққиёти туфайли бир томондан мисли кўрилмаган даражада турмуш қулайликлари вужудга келиб, инсоннинг яшаш имконияти кенгайиб бораётган бўлса, иккинчи томондан эса техника ривожини таъсирида у ўзининг ижтимоий моҳиятидан тобора узоклашиб, анъанавий турмуш тарзининг тарих синовларидан ўтган маънавий-ахлоқий жиҳатларнинг кўпидан маҳрум бўлиб бормоқда.

⁷ Новый философский словарь / Сост. А.А. Трицанов.-Мн.: Изд. В.М.Скакун, 1998. С. 712

October, 30th 2021

Ҳозирги замон техникаси одамларнинг муайян ихтисослик бўйича уюшган жамоаси (коллективи)дан чуқур билим, етук малака ва қаттиқ интизомни тақозо этади. Шу туфайли индивид тор, чекланган соҳа билимдони ва малакали функционер (иш бажарувчиси) бўлишга интилиб, унинг ҳаёт маъноси ва мақсад-муддаоси тўғрисидаги тасаввурлари чекланиб қолмоқда. Жамиятни индустриаллаштириш жараёни натижасида ғарб мамлакатларида юзага келган цивилизация бўҳронининг олдини олиш, истиқболдаги муқаррар ҳалокат туфайли юзага келиши мумкин бўлган келажакка умидсизлик, ишончсизлик ва ваҳима руҳининг чекланишига эришиш учун турли лойиҳалар ишлаб чиқилмоқда. ғарбча техноген жамиятларини Шарқ донишмандлиги билан қўшиб, ягона чинакам инсоний цивилизацияга асос яратиш имконияти мавжуд, деган фикр илгари сурилмоқда. Шунинг учун биосферанинг ноосфера билан узвий боғлиқлик даврини инсоният ақл-заковати ва унинг меваси – фан – техника муваффақиятларини фақат бунёдкорлик, яратувчилик томонга буриб юборишга буюк ишонч руҳида камол топтириш, тарбияланган янги авлодни шакллантириш фавқулотда аҳамиятли, умуммиллий ва умумбашарий вазифа бўлиб қолаётганини англаш даври келди деб ҳисоблаймиз.

Техниканинг ривожланиши натижасида уни инсон тафаккури ва амалий фаолиятига кўрсатаётган таъсирини турли хил ёндашувлар асосида таҳлил қилиниши асосида фалсафанинг махсус йўналиши яъни техника фалсафаси шаклланди. Шу ўринда қайд қилиш лозимки техника инсон фаолиятининг махсус соҳаси сифатида қадимги даврдан бошлаб файласуфларни қизиқтириб келган қадимги юнон ва Рим, уйғониш даври ва янги давр файласуфлари техникани назарий ҳамда амалий жиҳатдан таҳлил қилишга ҳаракат қилганлар, унинг фалсафий маъносини очиб бериш учун анчагина фаолият кўрсатганлар. Бироқ «техника фалсафаси» атамаси Э.Коннинг 1877 йилда Германияда чиққан «Техника фалсафаси асослари» китобида илк бор ишлатилган. Техника фалсафаси бу замонавий ғарб фалсафасининг муҳим муаммоларидан бири ҳисобланиб, у техниканинг тарихий-цивилизациявий контекстидаги ижтимоий феномен эканлигини тизимли таҳлил қилишдан иборат фалсафий йўналиш сифатида эътироф этилади.⁸

XX асрнинг 60 йилларидан бошлаб анъанавий фалсафий ёндашувларни «моддий маданият» қисмини таҳлил қилиш асосида техниканинг назарий ва амалий фойдали хусусиятлари тўғрисида ўзига хос фалсафий концептуал ёндашувлар ишлаб чиқилди. Бундай ёндашувларни илгари сурган олим ва файласуфлар қаторига Ф.Ропп (техниканинг амалий хусусиятлари тўғрисида), Эллюль (техникавий дунёқараш), А.Хун (техника антропологияси) ва бошқаларни келтириш мумкин.

Шунингдек техника фалсафасини гносеологик ва методологик нуқтаи назардан ўрганган файласуф олимлар ҳам муҳим илмий-назарий қарашларни илгари суриб, техника фалсафасини илмий асослари шаклланишида ўзларини муносиб ҳиссаларини қўшганлар. Булар П.Энгельмейер, Ж.Ленски, Мак-Люэн, Харкхаймер, Адорно, Хабермас, Маркузе, Т.Роззак, Мемфорд, Х.Шельски, Белл, Тоффлер, А.Гелен, Т.Рополь, С.Карпентер, Талбрейт, Парсонс, Бернхэм, М.Аллен, М.Сорейф, Д.Майнихен, Гоулднер, В.Боль, Ж.Уайнстейн ва бошқалар ҳисобланадилар.

Умуман олганда бу олимларнинг нуқтаи назарлари неотехнократик маъно-мазмунга эга бўлиб, асосан тизимни рационал фаолият ва техникани гуманизациялаштириш муаммолари билан чамбарчас боғлиқ тарзда муҳим илмий-фалсафий қарашлар ишлаб чиқилган.

Фойдаланилган Адабиётлар Рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.–Т.:“Ўзбекистон”, 2017.
2. Анищенко В.С. Сложные колебания в простых системах. –М.:Наука, 1990. - 312 с.
3. Аршинов В.И. Синергетика как феномен постнеклассической науки. – М.: ИФРАН, 1999. – 203с.
4. Баранцев Р.Г. Синергетика в современном естествознании. Серия "Синергетика:от прошлого к будущему" М.: Изд Едиториал УРСС. 2003. 141.
5. Фалсафа асослари. - Тошкент: Ўзбекистон, 2005.–Б.382.
6. Фалсафа. Қомусий луғат. - Тошкент: Шарқ, 2004.–Б.494.
7. http://e-notabene.ru/wi/article_11137.html

⁸ Новейший философский словарь / Сост. А.А.Трицанов.-Мн.: Скакун, 1998, С. 765.

October, 30th 2021

8. <http://lib.ru/SECURITY/kvnyshafran.txt>
9. www.unesco.org/youth;
10. www.un.org/esa/socdev/unyin;
11. www.globalfundforwomen.org;